

SİVAS KONGRESİ VE DAMAD FERİD HÜKÜMETİ'NİN İSTİFASI

Yrd. Doç. Dr. Haluk SELVİ*

ÖZET

Sivas Kongresi, Millî Mücadele Hareketi'nin en önemli aşamalarından birisidir. İstanbul Hükümeti bütün Anadolu'nun Kuva-yı Milliye Hareketi karşısında merkezi yönetim eksenli olmak üzere birleşmesi için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden birisi belki de en önemlisi Ali Galip Beyin Elazığ'a vali tayin edilmesidir. Ali Galip Beyin çalışmaları ve Sivas Kongresi'ni basma teşebbüsü önceden haber alınarak Mustafa Kemal Paşa tarafından neticesiz bırakılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele'yi boğmak isteyen bu çabayı bütün belgeleriyle Anadolu'daki Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine açıklamış ve İstanbul Hükümeti'nin gerçek yüzünü onlara anlatmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Anadolu'nun her yerinden İstanbul'a Damad Ferid Hükümeti'ni protesto eden telgraflar çekilmiş ve bu baskı sonunda Damad Ferid Hükümeti istifa etmiştir. Bu çalışmada Anadolu'dan İstanbul'a çekilen, Damad Ferid Hükümeti'nin istifasını isteyen telgraflar ele alınarak işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele, Sivas Kongresi, Damad Ferid Paşa, Ali Galip Bey.

* Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Congress of Sivas is one of the most crucial phases in the National Struggle Movement. The Government of Istanbul took some precautions to be able to hinder to this Congress that materialized to unite for all Anatolia. One of these precautions and the most important one is the appointment of Ali Galip Bey to Elazığ. Beforehand Ali Galip Bey's activities and his attempt of occupation of the Congress became known for Mustafa Kemal and they became in vain. Mustafa Kemal Pasha proclaimed this effort, which wants to choke the National Struggle, with all documents to the Society of Defence and Jurisprudence in Anatolia and tries to show them the true face of Istanbul Government. Thereupon, the people, everywhere of the country sent telegrams to Istanbul and they protested the Government of Damat Ferit Pasha. Due to this pressure, the Government of Damat Ferit resigned.

Key Words

Mustafa Kemal Pasha, National Struggle, The Sivas Congress, Damad Ferid Government, Ali Galip Bey.

Giriş

Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesini imzaladıktan sonra her yönüyle İtilaf Devletlerinin etkisi altına girmişti. Özellikle İngilizler Damad Ferid Hükümeti'ne her istediklerini yaptırıyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak Amasya Genelgesi'ni yayınlaması ve ardından Erzurum'daki kongre çalışmalarına katılması hem İngilizleri hem de İstanbul Hükümeti'ni rahatsız etmişti. Damad Ferid Paşa, Mustafa Kemal Paşanın ve Rauf Beyin çalışmalarına engel olmak için çeşitli çözüm yolları aradı. 29 Temmuz 1919'da aldığı bir kararla Mustafa Kemal Paşa'nın ve Rauf Bey'in yakalanarak İstanbul'a getirilmesini vilayetlerden istedi, fakat bu kararı Erzurum ve Sivas'taki makamlara uygulatamadı¹.

İstanbul Hükümetine göre, Anadolu'da başlayan harekette İttihatçıların parmağı vardı ve Türk halkının çetecilikten başka bir şey olmayan bu hareketle hiçbir ilgisi yoktu. Masum halkı kandıran ve ülkeyi tehlikeye sürükleyen insanların yakalanarak gereken cezaya çarptırılması gerekiyordu. Hele bir de Sivas'ta bütün Anadolu vilâyetlerinden gelecek temsilcilerin katılacağı bir kongrenin düzenlenecek olması hem İngilizleri hem de İstanbul Hükümeti'ni telaşlandırıyor. İngilizlere göre mevcut hükümet kendileri açısından en makbul hükümetti. Daha güçlü bir hükümet İtilaf devletlerine ve mütareke şartlarına karşı olabilirdi. Bu sebeple Damad Ferid Hükümeti'nin 1919 yılı Ağustos ayı itibarıyla yerinde bırakılması gerekiyordu. İngilizler bu hükümeti zayıf bir hükümet olarak nitelendiriyorlardı².

Bu düşünceler içerisinde olan Damad Ferid Paşa İngilizlerin teşvikiyle, Ali Galip Beyi Sivas Kongresi'ne engel olmak, özellikle Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyi tutuklatmak üzere Elazığ'a vali tayin etti. Bu işi ba-

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Dahiliye Şifre Kalem-i (DH.ŞFR.), 101/70.

2 İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Webb'den İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 9 Ağustos 1919 tarihli yazı (Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, c. I, Ankara, 1992, s.74).

3 Cevat Yularkıran, *Reşit Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul, 1939, s. 46, 131-132; Mîm Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu (1918-1923)*, Ankara 1992, s. 48-49. Ali Galip, 21 Ağustos 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafla Kazım Karabekir Paşa'yı kastederek, vatana hizmet edebilecek kolordu komutanlarının tayininin gerekli olduğunu belirtiyor ve Paşanın görevden alınmasını istiyordu. (BOA. Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti DH. KMS.) 52-2/103, lef.3.

şarabilmesi için Ali Galip Beye Sivas Valiliği ile birlikte Üçüncü Ordu Komutanlığı da teklif edilmişti³. Hükümet Ali Galip Beye, 3 Eylül 1919'da bir yazı göndererek, Erzurum Kongresi'ni toplayanların şimdi de Sivas'ta bir toplantı yapacaklarının anlaşıldığını, bu gibi hallerden endişelenen İtilâf Devletlerinin kıyılarına asker çıkarmaları ve bununla da yetinmeyerek memleketin iç kısımlarına nüfuz etmeleri ihtimalinin kuvvetli olduğunu, bu durumu önlemek için Sivas'ta bir kongre toplanmasına imkân vermemek gerektiğini, bundan dolayı Sivas'ta güvenilir bir valiye ihtiyaç olduğunu, bunun için oraya gönderildiğini belirterek, aşiretlerden toplayacağı 100-150 kişilik bir kuvvetle Sivas'ı basıp valiliği ve komutanlığı üzerine aldıktan sonra millî hareketle ilgili olanları tutuklamasını ve İstanbul'a göndermesini istiyordu⁴. Aynı gün, yani 3 Eylül 1919'da Malatya'ya gelen İngiliz Binbaşı Noel'in elinde, kendisine bütün kolaylıkların sağlanması, hatta nüfus kayıtlarının gösterilmesine dair İstanbul Hükümetince verilmiş olan bir belge mevcuttu. Onun bu tarihte Malatya'da bulunması ise Ali Galip Bey ile işbirliği yapacağını göstermekteydi⁵.

Malatya'ya gelmiş olan Ali Galip Beyin Bedirhanîler ile iş birliği yaparak aşiretlerden kuvvet toplaması zor olmadı. Ayrıca hükümet, Ali Galip Bey'e jandarma birlikleri kurabileceğini ve bunun için gerekli parayı mal sandığından harcayabileceğini bildirmişti⁶. Ancak hükümetin 3 Eylül tarihli telgrafı Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşanın eline geçmiş olduğundan bunlara karşı gerekli tedbirler alınmış ve Ali Galip Bey üzerine kuvvet sevk edilmişti⁷. Bu durum karşısında Ali Galip Bey önce Kâhta'ya oradan da Haleb'e kaçmak zorunda kaldı.

Ali Galip Beyin İngilizler tarafından kışkırtılan aşiretlerle birlikte Sivas'ı basacağı haberini alan Mustafa Kemal Paşa çeşitli tedbirlere başvurdu. İlk olarak kolordulara ve vilayetlere gönderdiği telgrafla ihaneti bildirdi ve oralarda gerekli tedbirlerin alınmasını, halkın durumu Padişah nezdinde protesto etmesini istedi⁸.

4 Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 74-77.

5 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul, 1990, s. 169.

6 Mazhar Müfit Kansu, *Erzurumdan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, Ankara, 1988, s. 261.

7 Karabekir, a.g.e., s. 194-196.

8 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk I*, Ankara, 1988, s. 137-138.

Sivas Kongresi'nin 9 Eylül tarihli toplantısında, Padişaha gönderilmek üzere ultiimatom havasında bir taslak üzerinde tartışıldı. Yazının ana konusu Damad Ferid'in cürümleri ve tarafsız yeni bir hükümetin kurulması idi⁹. Bu taslağın Padişaha ulaştırılmasına hükümet engel oldu. Hükümetin bu hareketi, Anadolu'da büyük bir tepkiye yol açtı. Hem Ali Galip Hadisesi, hem hükümetin bu tutumu Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir hareket tarzı ortaya koymasına sebep oldu¹⁰.

Milli Mücadele hareketi Sivas Kongresi sırasında önemli bir dönüm noktasına gelmişti. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararlarının uygulanabilmesi için milli bir meclisin bir an önce toplanması gerekiyordu ve hükümet meclisi toplamak konusunda isteksiz davranıyordu. Bu şartlar altında Damad Ferid Hükümeti'nin artık işbaşından çekilmesi lazımdı. Bu da iyi organize edilmiş bir hareketle gerçekleştirilebilirdi. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa bütün kolordulara, valiliklere ve mutasarrıflıklara ele geçen, Ali Galip Bey ile Dahiliye Nazırı Adil Bey arasındaki yazışmaları "İhane-tin Belgesi" olarak göndermişti.

Mustafa Kemal Paşanın isteği üzerine XV., XX., XIII. ve III. Kolordu kumandanları 11 Eylül 1919'da Sadarete ortak bir telgraf göndererek, doğrudan doğruya Padişah ile görüşmek istediklerini aksi taktirde doğacak kötü neticelerden Sadrazamın sorumlu olacağını bildirdiler¹¹. Bu kolordu kumandanları aynı gün Padişaha gönderdikleri telgrafta, Dahiliye Nazırı Adil Bey ile Ali Galip Bey arasındaki yazışmalardan bahsederek bu kabinenin artık işbaşında kalamayacağını, seçimlerin bir an önce yapılarak meclisin toplanmasını istiyorlardı¹². XV. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa da bu konuda bir beyanname yayınlayarak halkı durumdan ha-

9 Uluğ İğdemir, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, 1969, s. 85-89.

10 *Nutuk* I, s. 137. Sivas Vilayeti Posta Başmüdür Vekili Tevfik Bey 10 Eylül 1919'da genel müdürlüğe gönderdiği yazıda, durumu şöyle anlatıyordu: "Dün gece kongreden doğruca Mabeyn-i Hümayun'a keşide edilmek istenilen bir telgraf için İstanbul merkezi yol vermediğinden kongre bil-cümle muhabereyi tatil etti. Telgrafhane hâl-i mu'atiledede bulunuyor ve mebus telgraf yazılmadıkça muhabereye müsaade olunmayacağı beyan olunuyor. BOA. DH. KMS. 53-3/34 tef.12.

11 *Nutuk*, I, s.140; *İleri*, 5 Ekim 1919, No: 232; *Albayrak*, 18 Eylül 1335/1919; sayı: 28.

12 *Albayrak*, 14 Eylül 1335/1919, sayı: 27.

berdar etti¹³. Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Merkezi, 10 Eylül 1919'da toplanarak Sivas'ta ortaya çıkan durumun Hilafet Makamına bildirilmesine ve Padişah ile milletin tam güvenini kazanmış kişilerden oluşacak yeni bir kabine kurulmasının talep edilmesine karar verdi¹⁴.

Sivas Valisi Reşit Paşa da 10 Eylül 1919'da Dahiliye Nazırı Adil Bey'e gönderdiği telgrafta, Ali Galip'e verilen görevin sebebini anlayamadığını, bunun hayret verici olduğunu belirterek, "*Burada Padişaha isyan etmiş bir kitle mi vardı ki, eşkıyadan mürekkep bir tedip kuvveti göndermeye ihtiyaç görüyorsunuz? Maksat Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyi yakalamak ve kongreyi dağıtmak ise bu mümkün değildir, bu şekilde hareket etmek vatana ihanet etmek ve Müslümanları birbirlerine kırdırmaktır*" diyordu¹⁵.

Bu baskılara rağmen Sadrazam Damad Ferid Paşa teklifleri kabul etmediğinden Sivas son bir çareye daha başvurdu. Umumî Kongre Heyeti 11/12 Eylül gecesi Sadrazama bir telgraf çekerek, milletin Padişah'tan başkasına güveni kalmadığı için hal ve istihamlarını ancak ona arz edebileceğini fakat hükümetin buna engel olduğunu belirtti. Bu durum bir saat daha devam ederse millet kendisini her türlü hareket ve icraatında serbest telakki ederek zaten gayri meşru kabul ettiği hükümetle bağlantısını keseceğini ve bundan sonra milletin alacağı durumun yabancı devletler temsilcilerine de bildireceğini açıkladı. Fakat kongre heyeti bu telgrafa bir cevap alınmadığından sabaha karşı saat beşte, meşru saydığı bir hükümet işbaşına geçinceye kadar milletin İstanbul ile bağlantısını kestğini her tarafa duyurdu¹⁶. Kongre heyeti Anadolu'daki işleri yürütmek için de çeşitli tedbirler alarak asayişin muhafaza edileceğini açıkladı¹⁷.

13 Albayrak, 18 Eylül 1335/1919, sayı: 28.

14 ATASE, K. 325, D. 14/7, f. 42; Hayri Mutluçağ, "Erzurum Kongresi'nin Tutanak ve Kararları", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, XI/62 (Ekim 1972), s. 9.

15 Nutuk, III, Vesika No: 71.

16 Nutuk, I, s. 139-140; Bekir Sıtkı Baykal, Heyeti Temsiliye Kararları, Ankara, 1989, s. 2.

17 Nutuk, I, s. 143-146.

Daha sonra kurulacak hükümetin Harbiye Nazırı olan Cemal Paşa 6 Ekim 1919'da Sadrazam Ali Rıza Paşaya sunduğu raporunda, Anadolu'da bulunan kolorduların merkezle bağlantıyı kesmeleri şeklinde ortaya çıkan fevkalade durumun bilinen sebeplerini şu şekilde sıralıyordu:

1- İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra hükümetin baskı altında olduğunu ve bir şey yapamayacağını açıklaması (20/05/1919).

2- Sabık Sadrazam Damad Ferid Paşanın Vilayât-ı Şarkıyye'ye yeni muhtariyet verebileceği tarzındaki beyanâtı (21/05/1919) Vilayât-ı Şarkıyye'de, III. ve XV. Kolordularda büyük heyecan yarattı.

3- III. Ordu Müfettişliğine tayin edilen Mustafa Kemal Paşanın azli ve geriye getirilmesi talebine bir cevap alınamamış, Mustafa Kemal Paşanın askerlikten ihraç ve rütbe nişanlarının kaldırıldığı 2 Eylül 1919 tarihinde bildirilmiştir.

4- Meclis-i Vükelâ işgal altında bulunan vatan topraklarına çıkarılacak kuvvetlere kuvvetle karşılık verilmesini kararlaştırmış ve bu 21 Haziran 1919'da tebliğ edilmişti. Bu emre istinaden III. Kolordu Komutanı Miralay Refet Bey Samsun'a çıkacak İngilizlere mukavemet edeceğini bildirmiş, fakat Babıali azlederek İstanbul'a celb etmek istemiş, Refet Bey bunun üzerine istifa ederek orada kalmıştır.

5- Elazığ Valiliğine tayin edilen Ali Galib Bey 23/08/1919 tarihinde Anadolu'dan gönderdiği telgrafta, Anadolu'daki kolorduları bir işe yaramaz, muzır varlıklar olarak nitelendirmiş ve III. Kolordu'nun Sivas'tan Elazığ'a naklini istemiştir.

6- 28 Ağustos 1919'da XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, İngilizlerin talebini yerine getirmediğinden azlolunmuş ve yerine Hamdi Paşa tayin olunmuştur. Fakat Hamdi Paşa Ankara'ya girememiş, Eskişehir'de kalmış ve bundan sonra XX. Kolordu ile haberleşme kabil olmamıştır.

7- Elazığ Valisi Galib Beyin Kürtlerle çalıştığını gören XIII. Kolordu Komutanı, 12 Eylül 1919'da Malatya Mutasarrıfını ve İngiliz Binbaşısı Novil ile birlikte dolaşan Kürtlerin tevkifini emrettiğini ve bazı düşüncelerini içeren bir telgraf çekmiş, daha sonra hiçbir haber alınamamıştır.

8- Elazığ Valisinin Sivas vali kumandanlığına tayini hakkında sahte bir irade-i seniyye tebliğ olduğunu III. Kolordu Sivas telgrafhanesinde elde

ettiğini beyan ederek, merkeze itimadı kalmadığını (12/09/1919) bildirmiş ve bundan sonra bu kolordudan da hiç bir cevap gelmemiştir.

9- XV. Kolordu Vilayât-ı Şarkiyye'deki kongrelerin Padişaha gönderdikleri telgrafların iletilmediğini söyleyerek merkezden haberleşmeyi kesmiştir (10/09/1919).

10- Konya'daki XII. Kolordu Komutanı Selahaddin Bey merkeze celb olunmuş, yerine tayin edilen Said Paşa bir müddet sonra azledilmiş, bu kolordudan 12 Eylül 1919'dan itibaren bir haber alınamamıştır¹⁸.

Bu sebeplerle İstanbul ile irtibatın kesilmesinden ve bu konudaki emrin bütün ilgililere duyurulmasından itibaren Anadolu'da iki başlı bir idare ortaya çıkmış oluyordu. Çünkü kolordulardan, bazı valilik ve mutasarrıflardan farklı görüşler gelmeye başladı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzincan Merkez Kurulu, İstanbul ile ilişkin kesilmesinden önce hükümete 48 saatlik bir süre tanınmasını teklif etti. ¹⁹ Heyet-i Temsiliye üyeleri İzzet ve Servet Beyler Trabzon'dan XV. Kolordu Komutanlığına gönderdikleri yazıda İstanbul ile ilişkin kesilmesine karşı olduklarını bildirdiler, bu karara Vali Galip Beyi de iştirak ettirdiler²⁰. Heyet-i Temsiliye'nin bu kararına itirazlardan bazılarının sebebi, Mustafa Kemal Paşaya olan güvenle alakalı idi. Yapılan propagandalar sonunda, Mustafa Kemal Paşa bazı kişiler tarafından şahsi fikir ve duygularına mağlup bir insan olarak görülmeye başlanmıştı²¹. Mustafa Kemal Paşa, hakkındaki bu endişeleri Kazım Karabekir Paşaya gönderdiği bir telgrafla cevaplamış, hareketin ve takip edilen yolun meşruluğundan bahsetmişti²².

İstanbul ile ilişkin kesilmesi hakkındaki Heyet-i Temsiliye emrine karşı gelen 12. Kolordu Komutanı Sait Paşa, 5. Kolordu Komutanı Hamdi

18 BOA, BEO. Sadet Evrakı, Evrak Kalemî (A.VRK. 840/64).

19 Nutuk, III, Vesika 87.

20 Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, s. 228-231. 12 Eylül 1919'da Erzurum Telgraf Başmüdüri, Trabzon Telgraf Başmüdüritinden mabeyne geçiş için yol vermesini ister, Trabzon yol vermez ve "Ben dalkavuk değilim" der. Erzurum Başmüdüri bu işin dalkavukluk olmadığını ve şimdi çalışmak zamanı olduğunu söyler. ATASE, K. 325, D. 14/7, F. 66.

21 Nutuk, III, Vesika No: 96.

22 Nutuk, I, s. 150-151.

Paşa, Konya Valisi Cemal Bey, Ankara Valisi Muhittin Paşa, Kastamonu Valisi Ali Rıza Bey, Bursa Valisi Mustafa Reşit Paşa, Edirne Valisi Salim Bey, Trabzon Valisi Galip Bey, Eskişehir Mutasarrıfı Hilmi Bey, Çorum Mutasarrıfı Mustafa Bey, Niğde Mutasarrıfı Cavid Bey istifa ettirilerek veya zor kullanılarak mevkilerinden uzaklaştırıldılar. Bunların çoğu İstanbul'a dönmek zorunda kaldılar.²³

Yukarıdaki tedbirler alındıktan sonra Anadolu'daki valilik ve mutasarrıflıklar bu konudaki tavırlarını ve tepkilerini şu şekilde ortaya koydular:

Bu sırada Erzurum'da bulunan Heyet-i Tahkikiye Reisi Ziya Bey, Erzurum Valisi Reşit Paşa ve Van Valisi Mithat Bey 12 Eylül 1919'da Sadarete çektikleri ortak telgrafta, Elazığ Valisi Ali Galip'in Sivas'taki kongreyi basma teşebbüsünün ve hükümetin halkın Padişaha müracaatını engellemesinin bu bölgeye çok kötü tesir ettiğini, Sivas'taki heyetin kanunlar dairesinde toplandığını, halkın ve kolordunun buna yardımcı olduğunu belirterek halkın güveninin kalmadığı kabinenin hemen değiştirilmesini istemişlerdi.²⁴ Aynı tarihli ve aynı muhtevalı başka bir telgraf da Erzurum ahalisi tarafından Padişaha çekilmişti. Bu telgrafta Padişah'tan kabineyi değiştirmesi rica edilmişti.²⁵

Erzurum Valisi Reşit Paşa, Sivas'taki Kongre Heyeti'ne gönderdiği 12 Eylül tarihli telgrafta, İstanbul ile her türlü haberleşmenin kesilmesi hakkındaki kararın vilayet ve kolorduca hemen uygulandığını ve bu durumun gereken netice elde edilinceye kadar devam edeceğini bildirmişti²⁶.

Erzurum, Damad Ferid Hükümeti'ne karşı bu şekilde tepki gösterirken, bir taraftan da Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'yi uyararak, heyetin yeni görevleri hakkında Müdafaa-i Hukuk merkezlerinden izin alınması gerektiğini söylüyordu²⁷. XV. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Mustafa Bey

23 *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı: 87, Belge No: 2083; *Nutuk*, I, s. 163, 170, 188-190; Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s. 4-6, 9,10.

24 *ATASE*, K. 325, D. 17/7, F. 70; *Albayrak*, 14 Eylül 1335/1919, sayı: 27.

25 *Albayrak*, 14 Eylül 1335/1919, sayı: 27.

26 *ATASE*, K. 325, D. 14/7, F.60.

27 *Nutuk*, I, s. 146.

de akıllarında kalan bir soruyu gündeme getirerek, resmi telgraflar dışındaki telgraflar hakkında nasıl bir yol izleneceğini, bu telgrafların İstanbul'a çekilip çekilmeyeceğinin bildirilmesini istiyordu²⁸. Bu durumu 15 Eylül'de görüşen Heyet-i Temsiliye yalnızca resmi haberleşmelerin kesildiği, hususi yazışmaların devam edeceği kararını alıyordu²⁹. Erzurum'da çıkarılan Albayrak Gazetesi de yazıları ile Damad Ferid Hükümeti'nin yaptığı hatalardan bahsediyor, halkın Padişaha olan bağlılığını bildiriyordu.³⁰

Damad Ferid Paşanın Ali Galip ile gerçekleştirmek istediği plâna karşı ilk tepkiler özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgesinden geldi. Ali Galip'in bölgede yaşayan Türk ve Kürtleri birbirine kırdırmak istemesi buradaki aşiretler tarafından şiddetle protesto edildi.

Başlangıçta hükümete 48 saatlik bir sürenin tanınmasını ileri süren Erzincan da daha sonra tavır değiştirerek 12 Eylül 1919'da kongre heyetine bir telgraf gönderdi. Erzincan Mutasarrıfı Eşref Bey imzalı bu telgrafta, meşru bir hükümet işbaşına geçene kadar İstanbul ile haberleşmenin ve ilişkilerin kesildiği ve telgrafhaneye bir memur konulduğu bildiriliyordu.³¹ Erzincan ahalişi namına Belediye Reisi Halil imzalı 13 Eylül tarihli, "*Sivas Milli Kongre Heyet-i Aliyesine*" başlığını taşıyan diğer bir telgrafta, Padişahla ahalinin arasına bir set çeken merkezi hükümetin memleketi felakete sürükleyeceğine inanan bütün Erzincanlıların Padişah'a bir telgraf çekerek milletin itibarına layık bir hükümetin işbaşına getirilmesini istediklerinden ve kongrenin başarılı olması için duacı olduklarından bahsediliyordu³². Erzincanlıların bu telgrafı üzerine, ertesi gün kongre tarafından şu teşekkür telgrafı çekilmiştir:

28 Cumhurbaşkanlığı Çankaya Arşivi (C.A.), A. III-3, D. 14, F. 10.

29 Baykal, *Heyet-i Temsiliye Kararları*, s. 4.

30 *Albayrak*, 21 Eylül 1335/1919, Sayı: 29.

31 C.A. A.III-3, D.14, F. 9.

32 C.A. A.III-3, D.14, F. 20.

“Erzincan Belediye Reisi Halil Beyefendiye

Sivas 14/9/1335

Maiyetinizde Erzincan'ın hamiyetli evlatlarının memleketi felakete sürükleyen Ferit Paşa Kabinesi'ne adem-i itimadlarını müşir ve umum kongrenin âmâl-i mukaddese-i milliyesine muvaffakiyatı temenniyatını hâvi telrafname-i 'alileri heyet-i umumiye üzerinde pek derin memnuniyet husule getirmiştir efendim.

Umumî Kongre Heyeti³³”.

Erzincan'dan sonra Kemah'tan da Sadrazama, Kaymakam Talat imzalı, 14 Eylül 1919 tarihli bir telgraf çekilerek kongre kararlarının kabul edildiğinden ve hükümetin işbaşından çekilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.³⁴

Pülümür'den 15 Eylül 1919'da Sivas Kongresi Heyeti'ne şu telgraf çekilmiştir:

“ Umumi Kongre Heyetine

Pülümür 15 Eylül 1335

Ara-yı umumiye-i milletle müteşekkil kongrenin ahval-i umumiye-i hazırayı huzur-ı hazret-i hilafetpenahiye arz ve takdim için vukubulan ve bu suretle enzar-ı milleti tecelli ettiren ve amal-i milliye-i Osmaniye hilafına hareketle hainane bir surette menafi-i Osmaniye-yi heder eden heyet-i hazıra-yı vükelaya adem-i itimadımızı beyan eder ve bu hususta vakı olacak her türlü hareket-i meşruaya heyet-i umumiyemizle ve hayrat-ı milliyemizle iştirak eyleriz.

33 C.A. A.III-3, D.14, F. 9-1.

34 C.A. A.III-3, D.14, F. 22-2.

İmzalar:

Belediye Reisi Seyyid, Müdde-i Umumi Vekili Ömer, Nüfus Memuru Mehmed, Tahrirat Katibi Hakkı, Tapu Memuru Ömer, Polatlı Aşireti Reisi Hasan, Erili Aşireti Reisi Süleyman, Gemanlı Aşireti Reisi Yusuf, Balaban Aşireti Reisi Mehmed, Keçili Aşireti Reisi Yakub, Çarık Aşireti Reisi Mustafa³⁵.

13 Eylül'de Van Valisi Mithat ve Erzurum Valisi Reşit imzasıyla sadarete bir telgraf çekildi. Telgrafta Ali Galip Hadisesi'nden bahsedilerek bu olayın bölgede üzüntü meydana getirdiği, cemiyetler kanunu dairesinde toplanan Sivas Kongresi Heyetine milletin taraftar olduğu ve sükunun sağlanması için hükümetin değiştirilmesi gerektiği bildiriliyordu³⁶. Erzurum ahalisi de aynı tarihte Padişaha bir telgraf çekerek aynı düşünceler üzerinde durdular ve Damad Ferid Hükümeti'ne kesinlikle itimatları olmadığını bildirdiler.³⁷

İstanbul'a karşı gösterilen bu ilk tepkinin ardından Heyet-i Temsiliye 13 Eylül'de aldığı şu kararı Erzurum, Trabzon, Van Vilayetleriyle Erzincan Sancağı'na göndermiştir:

"Hükümet-i Merkeziye'nin itimad ve takip eylemekte olduğu meslek vatan ve milletin istihlası için uygun değildir. Milletin mukadderatını halletmek için bir meclis-i millinin toplanmasına karar verilmiştir. Bu sebeple gerekli hazırlığa başlanması ve gereğinin yapılması."³⁸

Bu telgrafta iki amaç belirtiliyordu; birincisi Damad Ferid Kabinesi'ne işten el çektirilmesi, ikincisi meclisin bir an önce toplanması için gerekli çalışmaların yapılması. Bu hedeflerden birincisini gerçekleştirebilmek için seçilen yollardan birisi ve belki de en etkilisi milletin hükümete güveni olmadığını Padişaha ve Sadrazama duyurmalarıydı. Bu eylem daha 12 Ey-

35 C.A. A.III-3, D.14, F. 29,29-1.

36 ATASE, D. 14/7, Kıs. 325, F. 70; Albayrak, 14 Eylül 1335, sayı: 27. Aynı nüshada, "İhanet Vesikaları" başlığı altında Ali Galip- Adil Bey yazışmaları verilmiştir.

37 Albayrak, 14 Eylül 1335, Sayı: 27.

38 ATASE, D. 14/7, Kıs. 325, F. 85.

lül'de zaten başlamıştı. Fakat pek etkili değildi. Bu sebeple hükümete karşı yeniden taarruza geçmek gerekiyordu. Nitekim, XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa 20 Eylül'de Sivas'a gönderdiği telgrafta, İstanbul Hükümeti'nin Anadolu hareketine karşı propagandaları yoğunlaştırdığı, Bolşeviklikle suçladıkları ve güya seferberlik ilan edildiği gibi yalanları yaydıkları, bu sebeple iki gün sonrasında itibaren bütün vilayet ve kolorduların kabineyi tazyik etmeleri aksi takdirde daha büyük ve şiddetli tedbirler alınacağı bildiriliyordu³⁹. Bu telgrafa cevap gönderen Mustafa Kemal Paşa, Ferid Paşa kabinesinin düşürülmesi için İstanbul ile irtibatın kesildiği ve onlara taraftar memurların işbaşından çekildiği bunun dışında daha ne gibi baskıda bulunulacağı soruluyordu⁴⁰. Bu telgrafla Sivas, üzerine düşen her şeyi yaptığını ima ediyordu.

Anadolu'da başlayan milli hareketin kendi iktidarı için ne kadar tehlikeli olduğunu gören Damad Ferid Paşa, 13 Eylül 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck ile uzun bir görüşme yaptı. Bu görüşmede Damad Ferid, milli hareketin Ankara, Sivas ve Erzurum illerinde sayıları beş yüzü geçmeyen bir avuç subay tarafından başlatıldığını, İstanbul Hükümeti'ne olduğu kadar İtilaf Devletlerine karşı da düşmanca davrandıklarını bildiriyor, onları ezmek için İtilaf Devletlerinin ya bir Osmanlı ordusu gönderilmesine izin vermelerini ya da doğrudan doğruya askeri kuvvet göndererek önemli stratejik noktaları işgal etmelerini rica ediyordu. Amiral Robeck buna verdiği karşılıkta, bunun bir iç savaşa sebep olacağını ve kan dökmekten kaçındıklarını belirterek, Damad Ferid'in Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesini ve onu mücadelesinden vazgeçirmesini önermişse de Damad Ferid böyle bir hareket için vaktin çok geç olduğunu söylemişti.⁴¹

İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Robeck Anadolu'da meydana gelen durumu bir kriz olarak değerlendiriyor ve 19 Eylül'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği şifreli telgrafta şu noktalar üzerinde duruyordu:

39 C.A. A.III, D.14, F. 35-1.

40 C.A. A.III-3, D.14, F. 41.

41 Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1991, s.142-143.

“Şimdiki Osmanlı Hükümeti’nin desteklenmesi, hükümet değişikliğinin kabul edilmeyeceği, milliyetçilere karşı asker sevk edilmesi yolunda Sadrazamın teklifinin sakıncalı görüldüğü, İstanbul Hükümeti ile İtilaf devletlerinin duruma çare bulmaktan aciz olduklarının kabulü, sorunu çözmek için Mustafa Kemal Paşa’ya heyetler gönderilmesi fikrinin de ümit verici olmadığı.”⁴²

İngilizlerin soruna çözüm bulmak için uğraştıkları bu sırada Mustafa Kemal Paşa da konunun uluslar arası boyutunu çözüme yoluna gidiyor ve bütün devletlerin temsilciliklerine ve Anadolu’daki bütün vilayet ve mutasarrıflıklara şu beyannameyi yayınlıyordu:

“Vilâyât-ı Celîleye, Erzurum Hey’et-i Merkeziyesine

Sivas 21/9/1335

19 Eylül 1335 tarihli Damad Ferid Paşa tarafından Trabzon Valisi Galib Bey’e keşide olunan bir telgrafnamede takım takım Bolşeviklerin sevahil-i Osmaniyyeye geçerek Samsun ve Trabzon tarikiyle Anadolu’ya dahil olduğu istizah edilmektedir. Bu iş’arın kizbi muhakkak olduğunu milletimize isbat için hiçbir söze hacet olmadığı kanaatindeyiz. Yalnız amal-i milleti başka bir surette göstermek için Ferid Paşa’nın irtikab-ı cinayatta ne derece ileri gittiğine nazar-ı dikkat-i umumiyeyi celb ile iktifa ederiz. Hükümet-i merkeziyenin pek hainane olan tezviratı ile milleti Avrupa’ya karşı ithama kalktığı kemal-i hayret ve teessüfle görülür. Kalb ve vicdanını menafi-i ecnebiyyeye satan bir takım kesaanın asl ve faslı milletimizce meçhul bir nam ve bahane takbih ederek mefkure-i istiklal-i milleti boğmaya ve milletin lehülhamd şimdiye kadar kendi kuvvetiyle hasıl ettiği tesirat-ı haseneyi ihlale çalıştığı aynen anlaşılıyor. Devletimizin menafi-i esasiye ve hayatiyesini düşmanların nefesine şimdiye kadar müteaddid defalar ihmal ve ihlal ve dahil-i memlekette şuriş ve tefrika ihdasına bizzat nazırlarla ve düşman arzusuyla ibtidar eden bir hey’et-i hükümete tekmil millet alenen adem-i itimad izhar eylemiş iken halen muhafaza-i makam hırsı ve

42 Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, c. I, s.108.

menafi-i ecnebiyeyi müdafaa hevesi ile milleti hakk-ı kelemından mahrum ve Padişah-ı muhteremine arz-ı tezamından memnu' bırakılıyor. Dahil-i memlekette asayiş ve inzibat lehülhamd yolunda herkes iş ve gücünde iken güya asayişsizlik bahane edilerek millet arasında nifak ve mukatele ihdasına çalışılıyor. Ve her taraftan vakı' olan istirhamat ve müracaata rağmen halen zat-ı hazret-i şevket simat hazret-i Padişahi milletin amal ve metelibinden meçhuliyet içinde bırakılıyor. Bu derece hainane makasıda alet olan ve gayr-i meşru' surette millete cebr ve tehakküm gösteren hey'etin hiçbir mevki-i meşruiyeti olmadığını ve milletin kendilerini hiçbir surette tanımadığını ve umum efrad-ı milletin hukuk-ı aliye-i hilafet ve saltanatı ve istiklal-i millet ile hukuk-ı mukaddese-i meşrutiyeti müdafaaaya amade ve şayan-ı emn ve itimad ricalden mürekkebe bir heyet-i hükümet metalibesinde olduğunu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i Temsiliyesi bu vesile ile bir kere daha beyan eyler ve bütün bu maruzat-ı muhakkaya rağmen hükümet-i merkeziyenin ecnebi kuvvetiyle memlekette nifak ve mukatele ihzarına fiilen tevessü'ü görüldüğü halde tevellüd edecek avakıb ve netayic-i faci'anın tekmil mesuliyeti böyle bir mukateleyle ihzar eden gayr-i meşru hükümet erkanına aid kalacağı ve milletin kendi amal ve kanaat-ı sadikasına bütün kuvvetiyle musırr ve merbut kalacağı(nı) tekmil alem-i medeniyete ilan eyler.

Bu beyannamenin en küçük makamata nevahi ve kurraya tebliği ve surret-i tebliğ netayicininin iş'arı Heyet-i Temsiliye kararıyla arz olunur.

Hey'et-i Temsiliye namına Mustafa Kemal"⁴³

Bu beyanname üzerine 23 Eylül tarihinden itibaren İstanbul'a ve Sivas'a vilayet ve mutasarrıflıklardan ikinci bir telgraf dalgası başlamıştır. Bu hareket yukarıdaki uyarının etkisi ile ve Damad Ferid Paşa'nın iktidarda kalmak için giriştiği teşebbüslerin sonucu olarak doğmuştur. Mondros

43 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, Ankara, 1991, s. 78-79; Amerikalı Miralay Jakob'a gönderilen nüsha USA. National Archive Paris Peace Conference, 184.021/273. Rool:232, Vol. 206.

Mütarekesi'nden beri Damad Ferid Paşa, İngilizlerle birlikte hareket etmek için çaba harcamıştı. Mustafa Kemal Paşanın Sivas Kongresi'ni toplaması hem hükümetin hem sarayın hem de İngilizlerin Anadolu politikalarını tehdit eder nitelikteydi. Ali Galip hareketinin sonuçsuz kalması, İngilizlerle Damad Ferid'i yeni çözüm yolları bulmak zorunda bırakmış, Damad Ferid Paşa'nın Sivas'a asker sevki planı İngilizler tarafından kabul edilmemişti. İngilizler, hükümetin Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşması önerisinde bulunuyorlar ve bu teklif üzerine Padişahın gücünden faydalanılarak Heyet-i Temsiliyeyi zor duruma düşürüp görüşmeye sevk etmek yoluna müracaat ediyorlardı⁴⁴. Bu plan gereği Sadrazam Damad Ferid Paşa, İçişleri Bakanı Adil Bey, Harbiye Nazırı Süleyman Şefik Paşa ve taraftarları hazırladıkları bir beyannameyi 20 Eylül 1919'da Sultan Vahdettin'e imzalatarak yayınladılar. Padişah bu beyannamesinde milleti giriştiği mücadeleden vazgeçirmeye çalışıyor, ümidini Avrupa ve Amerika'nın yumuşaklığına bağlıyordu.⁴⁵

Padişahın bu beyannamesi istenilen etkiyi meydana getirmede. Aksine 24 Eylül 1919'da İstanbul'a çok eğilimli olan Trabzon, 26 Eylül'de de Konya Valisi Cemal Bey İstanbul'a kaçtıktan sonra Konya, Heyet-i Temsiliyeye katılıyordu.⁴⁶ Padişahın beyannamesinden sonra İstanbul'a çekilen telgrafların sayısı arttı. Van'dan Padişaha gönderilen Vali Mithat imzalı 23 Eylül 1919 tarihli telgrafta; "*amal-i milliyeye kabil-i telif olmayan Ferid Paşa Kabinesinin devamı efkar-ı umumiyeyi rahatsız etmektedir*" denilmekte ve milletin desteğini almış bir kabinenin bir an evvel toplanması istenmekteydi.⁴⁷

Aynı tarihte Siirt'ten "*Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine*" hitabını taşıyan, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Halil, Belediye Reisi Hami, Siirt Mümessili Cemil, ulemadan Derviş, Mesud, Murtaza imza-

44 Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, c.I, İstanbul, 199, s.580-582

45 HTDV, Sayı: 10, vesika no: 221; *Nutuk*, I, s. 156; *Nutuk*, III, vesika: 98.

46 Akşin, *İstanbul Hükümetleri*, c.I, s.584.

47 C.A. A.III-3, D.14, F. 37.

lı telgrafta, Ali Galip Hadisesinden bahsedilerek “*Vahdet-i Osmaniyeye yan bakan üç-dört Kürt bizlere mümessil olamaz*” denilerek Osmanlı Hilafetine bağlı kalınacağı ve kongre kararlarının başarılı bir şekilde uygulanması için dua edildiği bildiriliyordu.⁴⁸

Mustafa Kemal Paşa Siirtlilerin bu telgrafına 28 Eylül’de şu cevabı gönderdi:

“*Siird’te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reis-i Muhteremi Müftü Halil Hulki Efendi Hazretlerine*

Sivas 28/9/1335

Ulema, eşraf ve mutehayyızan-ı belde ile birlikte 23/9/1335’de keşide buyurulan telgrafname-i vatanperveraneleri kemal-i memnuniyetle okundu. Siird ve havalisinin necib ruhlu ve pak vicdanlı muhterem ahalisinin vatan-ı mukaddesimizin tamamisi ve devlet-i ebed müddetimizin istiklali ve makam-ı mualla-yı hilafet ve saltanatın temin-i masuniyetini gaye-i mukaddesesi etrafında mesai-i vatanperveranesine katiyyen emniyet ve itimadımız berkemaldir. Ferid Paşa Kabinesinin bilhassa son günlerde irtikap ettiği sabit olan hareket-ı ihanetkarane sebebiyle halife-i akdes efendimizin, kendisini iskat ve yerine ehl-i namus ve liyakat bir zatın ikamesine intizar olunmakta bulunduğunu arz ve ihtiram-ı hususiyemizi takdim eyleyiz efendim.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi namına Mustafa Kemal”⁴⁹

Midyat Kazası’ndan Aşiret Reisi İzzeddin, 24 Eylül 1919’da Sivas’a şu telgrafi göndererek bağlılığını bildirdi:

“Vatan ve milletin saadet ve selameti için yaptığımız mücahededen dolayı muvaffakiyetlerinizi eltaf-ı ilahiden temenni eder ve on bin kişiyi mütecaviz müsellahta mücahedenize iştirak için amade olduğumuzu ve muaz-

48 C.A. A.III-3, D.14, F. 39.

49 C.A. A.III-3, D.14, F. 39-1.

zez vatanımızın selameti uğrunda her bir emrinizi intizarda bulunduğumuzu arz eylerim efendim.”⁵⁰

29 Eylül 1919’da Gümüşhane’den Kadirbeyzade Zeki, Belediye Reis Mustafa, eşraf ve ulemadan yedi imzalı Padişaha gönderilen telgrafta; Erzurum Kongresinde milli meclisin toplanması kararının alındığı, milletir haklarını korumak için çalışıldığı, fakat Damad Ferid ve arkadaşlarının bu uğurda çalışan vatan evlatlarını katiller, caniler gibi ilan edip idamlarını istediği belirtilerek Ali Galip hadisesi üzerinde duruluyor ve hükümetin bir an önce değiştirilmesi isteniyordu.⁵¹

İstanbul’a bu telgraflar çekilirken hükümete baskıda bulunmak için başka yöntemler de kullanılıyordu. Erzurum ve Van Valilerinin yakından tanıdıkları Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Erzurum ve Trabzon ahali tarafından telgraf makinesi başına çağırılmış, hainlikleri sabit olan bu kabine arasında kendisinin bulunduğuna teessüf ettiklerini, bu sebeple namusunu kurtarmak için bir an evvel istifa ederek Padişahı bu konuda aydınlatması istenmiştir.⁵²

Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye kararları Doğu vilâyetleri tarafından olumlu bir şekilde karşılanmış ve alınan kararlar uygulanmıştır. Özellikle Doğu Anadolu’da hissedilen Ermeni ve Rum tehlikesi ve bazı Kürtlerin İngiliz desteği ile ayrı bir devlet kurma teşebbüsleri, hükümetin bu konuda gereken tedbirleri alamaması, bilakis Ali Galip’i Kürtler konusunda serbest bırakması, Sadrazam Damad Ferid Paşa’nın Paris Barış Konferansı’nda Doğu Anadolu’da muhtar bir Ermeni idaresinden bahsetmesi doğu vilayetlerinin bu tutumlarında etkili olmuştu. Doğu Anadolu vilayetlerinin bu tutumları Orta ve Batı Anadolu vilayetlerini de etkileyecektir.

Orta ve Batı Anadolu vilayetleri, Ali Galip Hadisesine ve Sivas Kongresi’nin İstanbul ile haberleşmenin kesilmesi hakkındaki kararlarına nasıl bir tepki göstermişlerdi?

50 Albayrak, 22 Teşrin-i evvel 1335/ 22 Ekim 1919.

51 C.A. A.III-3, D.14, F. 37.

52 ATASE, D. 3/57-A, K. 322, F. 66.

23 Eylül 1919'da toplanan Nazilli Kongresi, Sivas Kongresi'nin Osmanlı Hükümeti ile irtibatın kesilmesi hakkındaki kararını kabul etmemiştir. Kongrenin mazbata suretini düzenleyenlerin Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile ilişkilerinin olması bu kararda etkili olmuştur⁵³. Balıkesir, Sivas Kongresinin İstanbul ile ilişkileri kesme konusundaki kararına rağmen İstanbul ile irtibatını devam ettirdi. Hatta 16 Eylül- 22 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Üçüncü Balıkesir Kongresi aralarından bir heyet seçerek İstanbul'a göndermeye karar verdi. Heyet, 1 Ekim'de İstanbul'a giderek Dahiliye Nazırı Adil Bey ile Yunan işgali hakkında bir görüşme yaptı⁵⁴.

Bu bölgeler dışında Ankara, Kastamonu ve Konya'da bulunan valiler Damad Ferid Paşa Hükümeti'ne bağlılıkları ile tanınıyorlardı ve bunlar hakkında gerekli işlem yapılmıştı. Bu olumsuzluklara rağmen Orta ve Batı Anadolu'daki vilayetler de Heyet-i Temsiliye'nin isteği doğrultusunda hareket etmişlerdi. 12 Eylül 1919'da Ankara'dan devlet memurları tarafından Sivas'taki kongre riyasetine gönderilen telgrafta, "*milli kongrenin ve ahalinin kabineye adem-i itimadına dair keşide edilen telgrafname münderecatını kabul ettiğimiz maruzdur*" deniliyordu.⁵⁵

Sivas Kongresi'ni tanımayan Ankara Valisi Muhittin Paşa 19 Eylül 1919'da tutuklanarak Sivas'a gönderilince Ankara ve çevresindeki millî faaliyetler daha rahat teşkilatlandırılmıştır. 27 Eylül'de vilâyetin bütün eşraf, erkan ve memurları bir araya gelerek bir toplantı yapmışlar ve şu kararları alarak Padişaha ve İtilâf Devletleri Mümessillerine göndermişlerdir: "*Ferit Paşa kabinesi millet aleyhine çalışmaktadır, bu sebeple bu kabineye milletin itimadı yoktur, bu kabine milletin en tabii hakkı olan meclisi toplamadığından milletin her türlü yola müracaatı meşrudur. Kabinenin bir an önce değiştirilmesi Padişahın talep edilmektedir. Hareket-i milliyeyi çetecilik, şekavet ve ittihatçılık olarak niteleyen bu kabineye bu*

53 Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Harekatı*, Ankara, 1993, s. 271.

54 Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacı Muhittin Çarıkçı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları, (Yay. Haz. Şerafettin Turan), Ankara, 1967, s. 58, 84.

55 *İrade-i Milliye*, 17 Eylül 1335/1919, No: 2.

*sıfatları iade ve protesto ederiz. Türk Milleti kendi mukadderatını temin edecektir.*⁵⁶

Sivas'a muhalif olan Çorum Mutasarrıfı Semih Bey de, Vali Muhittin Paşanın ayrılmasından sonra İstanbul ile irtibatını kesmiş, umumi kongreye tabi olmuş ve makamını terk ederek Sivas'a gitmişti.⁵⁷ Bu olaydan sonra Çorum'dan eşrafın, erkanın ve memurların imzalarını taşıyan bir telgraf Padişaha gönderilmişti. Bu telgrafta, Sivas Kongresi kararlarını Padişaha iletmeyen Damad Ferid Hükümeti'ne güvenin kalmadığı belirtilerek yeni bir kabinenin teşekkül ettirilmesi isteniyordu.⁵⁸ Çorum merkezinin önceleri gösterdiği muhalefete rağmen İskilip, Alaca ve Osmancık kazaları Sivas Kongresine gönderdikleri telgraflarla kongre kararlarının destekçisi olduklarını, Anadolu'daki milli faaliyetlerin karşısında olması sebebiyle Damad Ferid Hükümeti'ne itimatları olmadığını açıklıyorlar ve haberleşmeyi kestiklerini teyit ediyorlardı.⁵⁹

Çankırı da Sivas'taki çalışmalara destek olacağını, Vali Muhittin Paşa'nın Ankara'dan ayrılmasından sonra açıklamıştır. 24 Eylül 1919'da kongre riyasetine gönderilen Çankırı Mutasarrıfı Lütfi, Polis Komiseri Rasim, Jandarma Taburu Komutanı Lütfi, Müdde-i Umumi Ziya imzalı telgrafta, amal-i milliyeye müstenid olan Sivas Kongresi kararlarına ve arzusuna bağlı olduklarını, memleketin kurtarılması için gerekli şartlar sağlanıncaya kadar İstanbul merkeziyle irtibatın kesildiğini, amal-i milliye uğrunda mal ve canlarıyla her türlü fedakarlığa hazır bulduklarını bildiriyorlardı.⁶⁰

Ankara Vilâyetine bağlı olan Yozgat Livası'nda Millî Mücadele'ye taraftar faaliyetler daha çok Sivas Kongresi'nden sonra başlamıştır. Yozgat'tan 23 Eylül 1919'da Heyet- Temsiliyeye şu telgraf gönderilmiştir:

56 C.A. A.III-3, D.14, F. 75-1, 75-2, 75-3.

57 Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, İstanbul, 1953, s.193.

58 **ATTB**, IV, s.77.

59 **İrade-i Milliye**, 28 Eylül 1335/1919, No: 4; Bayram Sakallı, **Ankara ve Çevresinde Millî Faaliyetler**, Ankara, 1988, s. 18-19.

60 C.A. A.III-3, D.14, F. 78-1.

“Zat-ı hazret-i Hilafetpenahiye ve kavanin-i mevzuaya tamamiyle arz ve mutavaat ve sadakat eder. Amalini nazar-ı dikkate almayarak milletin sevgili Padişahına maruzatta bulunmak hakk-ı meşruasını istimal etmesine mani olan ve meclis- mebusanı miad-ı kanuniyesinde içtima ettirmeyen kabineye adem-i itimad beyan eyleriz.

İmzalar: Yozgad Mutasarrıfı Necib, Jandarma Bölük Kumandanı Adil, Kadı Remzi Efendi, Ziraat Bankası Müdürü Hasan, Duyun-ı umumiye Müdürü Kemal, Muhasebeci Arif.”⁶¹

Yine bu bölgeden Kayseri İncesu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de, 27 Eylül 1919'da Padişaha gönderdikleri bir telgrafla hükümetin değiştirilmesini istemişler ve bu telgraflarından Sivas'ı haberdar etmişlerdi. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa 28 Eylül'de şu telgrafi İncesu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine göndermiştir:

“Vatanın halâsı, milletin necat ve saadeti uğrundaki mesai-i samimaneleri şükranla lâyıktır. Sizler gibi namustlu, hamiyetli müridler sayesinde bu mübarek millet inşaallah mesud olacaktır.”⁶²

Sivas Kongresi kararlarına ve bu kongrenin Erzurum Kongresi kararlarını kendi bünyesinde toplamasına belki de en fazla tepki Trabzonlulardan gelmişti. Vali Galip Bey'in buradan uzaklaştırılarak Ömer Fevzi Bey'in susturulmasından sonra Trabzonlular da Sivas Kongresi kararlarına tabi olduklarını bildirdiler. İlk olarak Rizeliler 23 Eylül 1919'da Padişaha gönderdikleri telgraf ile seçimlerin yapılmasını ve Damad Ferid Kabinesine halkın itimadının olmadığını bildirdiler.⁶³ Sürmeneliler de aynı şekilde hareket ettiler. Mustafa Kemal Paşa 27 Eylül'de Sürmene'ye şu telgrafi göndermiştir:

“Sürmene'de Erzurum Kongresi Murahhası Kulaçzade Ahmed Beyefendiye

61 C.A. A.III-3, D.14, F.78.

62 C.A. A.III-3, D.14, F. 49.

63 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, s. 101.

Fedakar, himmetli Sürmenelilerin izhar ettiği hissiyat-ı necibaneye ve delalet-i alilerine arz-ı şükran eyleriz. Millet böyle yek vücud ve yek azim olarak amal-i meşruasını istihsal için çalıştıkça elbette Cenab-ı Allah en büyük muini olacaktır.”⁶⁴

Damad Ferid Paşanın istifa edeceği gün, 1 Ekim 1919’da Trabzonlu- lar İstanbul’a şu telgrafı çekerek son durumlarını ortaya koydular:

“Dersaadet’te Sadrazam Damad Ferid Paşa Hazretlerine

Trabzon 1 Teşrin-i evvel 1335

Bugüne kadar Anadolu’dan yükselen feryad-ı milliyi Trabzon kendisi- ne mahsus vakar ve sükunetle tedkik ve takip etmiştir, bu vaziyete fazla ta- hammülümüz yoktur, muhabbet-i vataniyeniz varsa artık terk-i mevki edi- niz Paşa Hazretleri.

İmzalar:Belediye Reisi Hüseyin, Azalar: Ahmed, Mehmed Avni, Şefik, Temel, Mehmed, Hasan, Mehmed Salih.”⁶⁵

Sivas Kongresi’nin yapıldığı günlerde Kastamonu Valiliğine Kastamo- nu Jandarma Komutanı Osman Nuri Bey vekalet ediyordu. Osman Nuri Bey Sivas’a karşı bir durum almıştı. Bu durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa Kastamonu’ya yeni bir mıntika kumandanı atanmasını ve duruma ha- kim olmasını XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa’dan istedi. Ali Fuat Paşa, Albay Osman Beyi Kastamonu’ya mıntika kumandanı olarak atadı. 16 Eylülde duruma hakim olan Osman Bey, Defterdar Ferit Beyi vali ve- kili olarak atadı. Bu sebeple 16 Eylül tarihine kadar Kastamonu, Bolu ve çevresi İstanbul ile irtibatını kesmiş değildi. Mustafa Kemal Paşa, 17 Ey- lülde Albay Osman Beye Bolu’nun İstanbul ile irtibatını kesmesi gerektiği talimatını verdi.⁶⁶ Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey İstanbul ile irtibatı kes- me işini biraz ağırdan aldı. Bunda İzmit Mutasarrıfı Suat Bey’in de etkisi vardı. Suat Bey Heyet-i Temsiliyenin İstanbul ile irtibatı kesme kararına

64 C.A. A.III-3, D.14, F. 50.

65 B.O.A. B.E.O. A.VRK. 840/38

66 Kamil Erdaha, *Milli Mücadelede Valiler ve Vilayetler*, İstanbul, 1975, s. 213 ve 217.

uymamıştı ve bu konuda tarafsız olmak düşüncesindeydi. İzmit Mutasarrıfının karşı koymasına rağmen ilk olarak Kandıralılar İstanbul ile ilişkilerini kestiklerine dair telgraf çektiler.

Kandıralılardan sonra Adapazarlılar da bir toplantı yaparak, uzun tartışmalardan sonra “*İstanbul Hükümetini tanımayacağız, müstakil bir vaziyet alacağız*” tarzında bir telgraf kaleme aldılar. Ancak toplantıyı idare edenler “*İstanbul Hükümetini tanımıyoruz, milli harekete iştirak edeceğiz*” şekline sokarak telgrafı 28 Eylülde çektiler.⁶⁷ Adapazarı İstanbul ile ilişkilerini kestiği günlerde Geyve Kazası halkı da bir toplantı yaparak İstanbul ile irtibatını kesti.⁶⁸ Düzceliler telgrafla İstanbul’a sadakat bildirmek istedilerse de Adapazarlılar bunun önüne geçerek “*Biz milli harekete katıldık, sizin böyle bir telgraf çekmenize müsaade edemeyiz*” diyerek engel oldular.⁶⁹

Bütün olumsuzluklara rağmen Bolu 23 Eylül de İstanbul ile irtibatını kesti. Mutasarrıf 28 Eylül’de Mustafa Kemal Paşa’ya gönderdiği telgrafında, emirlerinin yerine getirildiğini ve İstanbul ile irtibatın kesildiğini bildirmekteydi⁷⁰. Bolu’nun İstanbul ile irtibatını kesmesinden sonra Zonguldak da bu yönde bir faaliyet başladı. Zonguldak Müftüsü İbrahim Efendi ile Belediye Başkanı İbrahim Bey, “*Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine*” hitabını taşıyan 25 Eylül 1919 tarihli telgraflarında, Ferit Paşa Hükümetinin vatana ihanet ettiğinden ve milli meclisin toplanmasını geciktirdiğinden bahsederek hükümeti protesto ediyorlardı.⁷¹ Bartın’dan da 26 Eylül’de Belediye Başkanı Ziya Bey, Müftü Rıfat Efendi imzalarıyla Sivas’a gönderilen telgrafta, Ferit Paşa Hükümetine karşı girişilen hareket taktir edildikten sonra bu konuda Padişaha telgraf çekildiği bildiriliyordu.⁷²

67 C.A. A.III-3, D.14, F. 72; Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, 1990, s. 155-157.

68 Adnan Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu (1919-1921)*, Ankara, 1994, s. 184.

69 Apak, *Garp Cephesi*, s.157.

70 C.A. A.III-3, D.14, F. 55.

71 C.A. A.III-3, D.14, F. 43.

72 Ali Sarıkoyuncu, *Milli Mücadelede Zonguldak ve Havalisi*, Ankara, 1992, s. 114.

Heyet-i Temsiliye 28 Eylül'de aldığı kararla, Ereğli, Bolu, Adapazarı ve İzmit havalisindeki Kuva-yı Milliye'nin, hükümet-i merkeziyeye ihane-tinden dolayı değiştirilmesi gerektiğini Padişah'a arz etmesini, Ferid Paşa Kabinesinin devamı halinde İstanbul'a harekete hazır olduklarını bildirmelerini istemiş ve bu şekilde hareket edileceği bölgedeki Kuva-yı Milliye tarafından İstanbul'a iletilmiştir.⁷³

Anadolu'daki vilâyet ve mutasarrıflıkların da kolordular gibi aynı düşünce etrafında birleşmeleri, hem İngilizleri hem de İstanbul'daki yönetimi rahatsız etmeye başladı. Damad Ferid Anadolu'nun baskısından kurtulmak için İngilizleri Eskişehir'e asker sevki konusunda tekrar ikna etmeye çalıştıysa da bunda başarılı olamadı. İngilizler Anadolu ile barış yolunu seçtiler ve bu politikalarını uygulamak için yeni bir hükümetin kurulması gerektiğini açıkladılar. İngilizlerin bu tutumlarından yakınan Damad Ferid Paşa iktidarının sonunun geldiğini görerek Amiral Robeck'ten İngiliz Hükümetinin Padişahla kendisinin ve taraftarlarının hayat ve özgürlüklerinin güven altına alınmasını rica etti.⁷⁴ Bütün bu baskılara dayanamayan Damad Ferid Hükümeti, 1 Ekim 1919'da istifa etmek zorunda kaldı. Yeni kabineyi Anadolu'ya yakın isimlerden Ali Rıza Paşa kurdu. Böylece Millî Mücadele Hareketi'nin önemli bir aşaması gerçekleştirilerek vilâyetlerin Heyet-i Temsiliye yanında yer alması sağlanmış oluyordu.

İngiliz İşgal Gücü Komutanı General John Milne 9 Ekim 1919 tarihli, istihbarat raporunda, Damad Ferid Paşanın istifasını şöyle yorumluyordu: "Yavaşça ülkenin denetini yitiren ve büsbütün felce uğrayan Damat Ferit Paşa yönetimi, sonuçta düşmüş bulunuyor. Ulusal Akım'ı bastırmak için Eskişehir'e Türk askeri gönderilmesine izin vermeye karşı çıkmam ve İngiliz askerlerinin iç siyaset konusunda yansız bir tutum izlemelerini buyurmuş olmam, Kabine'nin yıkılmasını daha da çabuklaştırmıştır. Eski rejim,

73 Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, s. 103; Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, s. 10. İngilizlere göre eğer Damad Ferid Paşa istifa etmemiş olsaydı, İzmit Körfezine dayanmış olan milliyetçilerle çatışma kaçınılmaz bir hale gelmişti. (Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, c. I, s.127).

74 Salahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I, Ankara, 1987, s.147.

Uluşçulara karşı İngiliz desteği sağlayamayacağını öğrenir öğrenmez, onun erkten düşmesi kaçınılmaz olmuştur...".⁷⁵

Bu açıklamalar İngilizlerin mütareke dönemi İstanbulu'nda ne kadar etkin olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca kurulacak olan yeni hükümete Anadolu ile yakınlaşması tavsiyesinde de bulunuluyor, böylece genişleyen ve güçlenen milli hareketin pasif bir hale getirilmesi amaçlanıyordu. Heyet-i Temsiliye için önemli olan şey İngilizlerin bu oyunlarına düşmeden milli meclisin bir an önce toplanması ve kongrelerde belirlenen hedeflere ulaşılması idi. Heyet-i Temsiliye bu kararlardan taviz vermeden çalışmalarını sürdürecektir.

75 Salahi R. Sonyel, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Ankara, 1995, s.41.